

УДК 327.56(410) «1990/2010»

ЯДЕРНА ПОЛІТИКА ВЕЛИКОБРИТАНІЇ У ПОСТБІПОЛЯРНИЙ ПЕРІОД (1990–2010 рр.)

Павло Поліщук

*Донецький національний університет імені Василя Стуса,
історичний факультет,
кафедра міжнародних відносин та зовнішньої політики
вул. 600-річчя, 21, 21000, м. Вінниця, Україна*

У статті з'ясовуються наукові здобутки ядерної політики Великої Британії у 1990–2010 рр. у зарубіжній та вітчизняній історіографії; на базі використання новітніх масивів джерел аналізується історія набуття Британією ядерного статусу та членства у «клубі ядерних держав», геополітичні зміни після завершення «холодної війни» та нові безпекові загрози у ядерній царині; характеризується технічна складова британського ядерного потенціалу у контексті «особливих відносин» із Сполученими Штатами Америки та суть, зміст, принципи і трансформація ядерної доктрини за урядування Дж. Мейджора, Т. Блера та Г. Брауна. Особливе місце відводиться публічним дебатам стосовно повного ядерного роззброєння Великої Британії.

Ключові слова: Сполучене Королівство, Дж. Мейжор, ядерна політика, «Стратегічна оборонна програма», доктрина «мінімального ядерного стримування», Т. Блер, «Трайдент», Г. Браун.

У 1990-х роках відбулися кардинальні планетарні зміни: розпад СРСР і соціалістичного блоку та їх економічної (РЕВ) і військово-політичної (ОВД) інституцій, руйнація біполярної Ялтинсько-Постдамської системи міжнародних відносин та завершення «холодної війни», перетворення Європейського Союзу в один із провідних центрів сили у новій системі міжнародних відносин. Водночас почали з'являтися нові безпекові загрози, зокрема: недотримання Договору про нерозповсюдження зброї та поширення ядерної зброї, поява цілої низки нових держав, які стали власниками відповідного ядерного потенціалу. Отже, апробовані в роки «холодної війни» механізми регулювання та ядерного стримування виявилися неефективними в нових геополітичних умовах. Поява ядерної зброї в Індії та Пакистані, ядерна криза у Північній Кореї та ситуація з «іранським ядерним досьом» засвідчують необхідність постійного оновлення та адаптації ядерних стратегій у світовому й національному вимірі та шляхів підтримання глобальної ядерної безпеки. У цих умовах вивчення ядерної політики Сполученого Королівства як провідного гравця на міжнародній арені в ядерній царині набуває як наукового, так і прикладного значення.

Проблематика досліджуваної нами теми займає чільне місце у зарубіжній, зокрема британській, історіографії. Роль і місце ядерної складової оборонної та безпекової політики Великої Британії вивчали Р. Норріс [1; 2], Г. Крістен [1; 2], В. Аркін [2] та Дж. Хендлер [2]. У їхніх наукових доробках, які публікувалися на сторінках «Вісника учених-ядерників» («Bulletin of the Atomic Scientists»), аналізуються здебільшого технічні та кількісні параметри британських ядерних сил, і лише дотично вони торкалися питання розробки й трансформації ядерної політики Сполученого Королівства у постбіполярний період. У колективному дослідженні «Британська ядерна зброя у ХХІ ст.» ми почерпнули відомості про рівні ядерних небезпек у новому сторіччі. Водночас Р. Джонсон, Н. Батлер та С. Пулінджер охарактеризували у загальних рисах сучасний британський ядерний потенціал [3].

Важливим джерелом у дослідженні нашої проблематики є пресова інформація, опублікована на шпальтах «The Guardian»[4; 5] і «The Telegraph»[6; 7; 8]. Ці періодичні видання широко висвітлювали публічні дебати щодо модернізації або відмови від сил ядерного стримування. Пресова інформація дозволяє нам кодифікувати думки та погляди політичних і громадських діячів у царині національної та глобальної ядерної безпеки.

Російська школа британістики має давні традиції і представлена колективною працею «Великобританія: епоха реформ» [9] та низкою наукових статей [10; 11; 12; 13]. У вищезгаданій колективній праці ґрунтовно аналізуються різнопланові реформи, їхні етапи, значущість, наслідки. Проте безпекова та оборонна політика Великобританії у ядерній царині обмежена другою половиною ХХ ст. Водночас для нашого дослідження цікавою є специфіка британської ядерної політики у роки «холодної війни». У своїй статті Т.М. Андреева аналізує англо-французький діалог щодо питання створення Західноєвропейського ядерного потенціалу стримування. Щоправда, через низку різних обставин цей діалог не отримав практичного втілення.

Українська британістика перебуває на етапі свого становлення та подальшого розвитку. Ядерна політика Великобританії у постбіполярний період залишається в ній маловивченою. Водночас у ґрунтовній монографії дослідниці Н.А. Яковенко проблематика британської ядерної політики розглядається лише у контексті «особливих відносин» між Лондоном та Вашингтоном [14]. Серед найновіших вітчизняних праць, які торкаються окресленої нами тематики, відзначимо наукову розвідку О.О. Калачової, яка аналізує британську ядерну політику за урядування Д. Кемерона. Проте авторка простежує ретроспективу спадковості діяльності британських урядів у царині ядерного стримування [15].

Отже, наш короткий історіографічний аналіз засвідчує відсутність комплексного дослідження ядерної політики та її трансформації у Великобританії за урядування Дж. Мейджора, Т. Блера та Г. Брауна.

Об'єктом дослідження є безпекова та оборонна політика Великої Британії на рубежі ХХ – ХХІ ст.

Предмет дослідження – британська ядерна політика та її еволюція у 1990–2010 рр.

Мета і завдання дослідження полягають в аналізі зарубіжної та вітчизняної історіографії щодо вказаної проблематики; з'ясуванні історії набуття Британією ядерного статусу; окресленні якісних та кількісних параметрів британського ядерного потенціалу; дослідженні впливу геополітичних змін на рубежі ХХ – ХХІ ст. на формування британської ядерної доктрини, її суті, змісту і трансформації.

Хронологічні рамки обмежені 1990–2010 рр. Нижня межа зумовлена початком постбіполярного періоду у світовій політиці; верхня – завершенням урядування «нових лейбористів» на чолі з Г. Брауном.

Що стосується історії набуття Великобританією статусу ядерної держави, то роботи у цій царині було розпочато ще у 1940 р. Але через події Другої світової війни та повоєнну міжнародну ситуацію результату було досягнуто лише через 12 років. Британським науковцям довелося самостійно розробляти власний ядерний пристрій. Варто зазначити, що спільна американо-британська співпраця у ядерному проекті завершилась для британців невдало, оскільки згідно з рішенням американського Конгресу американському уряду заборонялось ділитися секретами американського ядерного проекту з іншими країнами. У 1947 р. урядом було закладено перший британський об'єкт із виробництва військового плутонію біля містечка Сіскейл (графство Камбрія), який сьогодні носить назву Селлафілд. Сполучене Королівство отримало статус ядерної держави 3 жовтня 1952 р., підірвавши свій вибуховий ядерний пристрій неподалік островів Монте-Белло поблизу Австралії.

Відповідна операція отримала кодову назву «Ураган» [15, с. 93]. Результатом успішних випробувань стало те, що Сполучене Королівство отримало статус третьої держави у світі, яка мала у своєму військовому арсеналі ядерну зброю. Уже в листопаді 1952 р. на озброєння королівських ВПС надійшла атомна бомба вільного падіння, яка отримала назву «Голубий Дунай». Наступного року було створено та відправлено до військових частин ядерні міни-фугаси «Браун Банні», а пізніше модернізовані «Блу Банні» та «Блу Пікок» [16].

Суттєвий вплив на ядерну стратегію та озброєння Великобританії спричинив двосторонній англо-американський договір 1958 р. За його умовами передбачалося: обмін інформацією з метою модернізації ядерної зброї; спільна розробка систем доставки ядерної зброї; взаємний обмін полігонами для проведення випробувань та багато іншого [16]. За словами української дослідниці Н.А.Яковенко, «офіційне запровадження в 1958 р. англо-американського співробітництва в ядерній галузі <...> ставило Велику Британію щодо її відносин із США в особливе становище» [14, с. 126]. На нашу думку, найбільш повно цей процес простежується саме у царині ядерного співробітництва, оскільки надалі ядерний контекст оборонної політики Лондона знаходився у фарватері політичної діяльності Вашингтона.

Наступним кроком у розвитку британських ядерних сил став черговий англо-американський договір, який було підписано у м. Ніссау (Багамські о-ви) у грудні 1962 р. Згідно з документом США передавали Британії балістичні ракети морського базування «Поларіс». Ними озброювалися підводні атомні човни класу «Резолюшн». Ядерні боеголовки для цієї зброї вироблялися військово-промисловим комплексом Сполученого Королівства під керівництвом американських спеціалістів. Натомість Вашингтон отримував право на створення власної бази підводних човнів у Холі-Лох (Шотландія), а також право користування британськими військовими базами по всьому світу [10]. Ключовим моментом англо-американського договору 1962 р. стала переорієнтація королівських збройних сил із повітряного компонента ядерного стримування (атомні бомби вільного падіння, які розроблялися власними силами – *II.II.*) на морський (система «Поларіс»). Щоправда, зауважимо, що провідну роль морський компонент почав відігравати у Збройних силах (далі – ЗС) Великої Британії лише з 1990 р., тобто після розробки та оприлюднення нової військової доктрини [16].

Наступною віхою трансформації ядерних сил британських ВМС стала угода між Британією та США, підписана у грудні 1979 р. За її умовами ракети «Поларіс» замінювалися американською системою «Трайдент», особливістю якої було те, що боеголовки та нові підводні човни класу «Венгард» виготовлялися на території Сполученого Королівства, але система наведення на ціль була інкорпорована в оборонний комплекс США. Так, галузь ядерної безпеки Альбіону залежала від дій Вашингтона. У цьому контексті варто погодитися із думкою Н.А. Яковенко, що безпосередня залежність від американського партнера в галузі безпеки та ядерного співробітництва, насамперед, американські поставки сучасних технологій і ракетних систем Поларісів і Трайдентів, унеможлилювала будь-яку перебудову цих відносин та відмову від них [14, с. 127].

Протягом ХХ ст. на озброєнні ЗС Великобританії перебували не лише підводні човни з ядерними балістичними ракетами, а й наземні ядерні ракети та ядерні ракети вільного падіння. Усі ці компоненти формують так звану «ядерну тріаду», яка покликана гарантувати безпеку країни на усіх фронтах. Проте вищезгадані зміни у глобальній політичній ситуації призвели до того, що керівництво Сполученого Королівства переглянуло це становище. Як результат, улітку 1990 р. було затверджено програму «Можливості для змін», розроблену консервативним кабінетом Дж.Мейджора. Документ став основою для подальшого реформування британської армії загалом та ядерного озброєння зокрема [9, с. 481].

Наприкінці 1980-х рр. британське ядерне стримування ґрунтувалось на трьох компонентах: стратегічному, достратегічному і тактичних ядерних силах. Перший із них забезпечувався системою морського базування «Поларіс» (останній човен із цією системою закінчив бойове патрулювання у 1996 р. – П.П.), яка була націлена на промислові центри ймовірного противника. Другий компонент становили бомбардувальники королівських ВПС типу «Вулкан» і «Торнадо», оснащені атомними бомбами вільного падіння WE-177. Роль останнього виконували тактичні ракети «Ланс» [17].

Із прийняттям нової програми часів Дж. Мейджора змінили підходи забезпечення «ядерної тріади», а саме: започатковано ліквідацію повітряного та наземного її компонентів. Останні тактичні ракети «Ланс» було знято із озброєння у 1993 р., а авіабомби вільного падіння WE-177 – у 1998 р. [9, с. 510]. Надалі оборонний потенціал ядерної складової забезпечувався лише морським компонентом, який був представлений системою «Трайидент». Після цієї модифікації весь ядерний потенціал країни було зосереджено на чотирьох підводних човнах. Перший із них під назвою «Венгард» було введено в експлуатацію у грудні 1994 р., другий «Вікторіос» – у грудні 1995 р., третій «Віджілант» – восени 1998 р., четвертий «Вендженс» – у лютому 2001 р. Кожен із них має 16 пускових установок для балістичних ракет типу «Трайидент II» [18, с. 68].

Така трансформація була пов'язана із прийняттям і реалізацією Британією концепції «мінімального ядерного стримування». Згідно з її положеннями ядерна зброя використовувалася лише для стримування загрози. Звідси військово-стратегічне значення ядерної зброї зводилося до мінімуму, і пріоритет віддавався через її наявність і використання політичному виміру. Зважаючи на це, у 1993 р. було сформовано головну мету виробництва та збереження ядерної зброї у Великобританії – нанесення потенційному агресору такого рівня шкоди, який мінімізував би можливу вигоду від його атаки [15, с. 93–94]. Після прийняття на озброєння Сполученим Королівством нового судна «Венгард» у доктрині ядерної оборони країни з'явиться новий термін – «субстратегічний удар», суть якого зводилася до можливості вибіркового використання ядерної зброї у тих випадках, коли потрібно нанести удар меншої сили, ніж стратегічний, але з достатнім рівнем нанесеної шкоди, щоб переконати агресора припинити акт агресії або зіткнутися з перспективою отримання неприйняттого стратегічного удару-відповіді [10; 2, с. 79].

У 1994 р. Міністерство оборони консервативного уряду Дж. Мейджора опублікувало документ під назвою «Заява щодо оцінки оборони» [19]. Його метою було внесення коректив до оборонної програми 1990 р. Закономірним було те, що керівництво країни не оминувало увагою і питання ядерної зброї. Акцентувалася увага на договорі, який був підписаний у цьому ж році між Сполученим Королівством і Російською Федерацією і був спрямований на взаємне припинення наведення ядерних ракет на стратегічні об'єкти обох держав. У «Заяві щодо оцінки оборони» консерватори підтверджували курс на збереження мінімуму ядерних зарядів, необхідних для підтримання власної безпеки. Ще раз указувалося на той факт, що нові британські ядерні сили мають політичний характер і покликані захищати інтереси країни на світових теренах, проте у разі необхідності вони будуть застосовані проти ймовірного ворога. Акцентувалася увага й на тому, що із повним уведенням в дію системи «Трайидент» загальна потужність ядерних зарядів Великобританії буде на 25% меншою, ніж у 1990 р. [19, с. 19].

Із приходом до влади «нових лейбористів» на чолі з Т. Блером військову доктрину країни знову було піддано модифікації. Оборонні видатки почали забирати лівову частку бюджету країни, тому керівництво було змушене переглянути список першочергових витрат. Проте, як зауважує Т. Андрєєва, навіть у таких умовах сили ядерного стримування

зберігалися, оскільки лейбористи, так само як і консерватори, розглядають національний ядерний потенціал як останній спосіб захисту у разі загрози життєвим інтересам Британії [11, с. 59].

У 1998 р. з'явилася нова оборонна стратегія під назвою «Стратегічна оборонна програма» [20]. У царині ядерної безпеки документ репрезентував нововведення у програмі «Трайдент»: кількість бойових блоків, що переносилися одним підводним човном, було скорочено до 48 (порівняно із 96 під час правління консерваторів – П.П.), і вони не наводилися на відповідні цілі; наведення на ціль та підготовка до пуску ракет займала декілька днів (замість декількох хвилин у часи «холодної війни»); субмарини класу «Венгард» частіше використовуватимуться для другорядних завдань, таких як військові навчання з іншими суднами чи для гідрографічних робіт [20, п. 66–68]. Наступна новація полягала у скороченні кількості активних ядерних боеголовок до 200. Зважаючи на це, вибуховий потенціал атомної зброї Британії зменшився на 70% порівняно з епохою «холодної війни» [20, п. 64].

У стратегічному вимірі саме після 1998 р. Сполучене Королівство стало єдиною ядерною державою, яка обмежила свої сили ядерного стримування рамками однієї платформи, однієї системи доставки та одним типом боеголовки [21]. Дієвість та практичність цього кроку підтверджується тим, що ракети «Трайдент II» з високою ударною міццю, дальністю і точністю стрільби роблять ці субмарини найбільш дієвим засобом ядерного стримування [9, с. 510]. Так було започатковано принцип постійного стримування на морі. Отже, одна із чотирьох субмарин знаходиться на постійному бойовому чергуванні в режимі 24/7/365. Другий підводний човен дислокується у порту в повній бойовій готовності. Третє судно поверталось із патрулювання, а четверте перебувало на капітальному ремонті [15, с. 95]. Водночас на систему «Трайдент» покладалися так звані «субстратегічні цілі». Їх суть зводилася до того, що одна або кілька ракет меншої потужності були націлені на так звані «держави-ізгої» (які мають зброю масового знищення – П.П.) і використовувалися у разі нагальної потреби [1, р. 78].

Завершений вигляд ядерна доктрина Британії отримала у 2006 р., у результаті виходу нової «Білої книги» під назвою «Майбутнє ядерного стримування Сполученого Королівства» [22]. У ній було виокремлено основні завдання британської ядерної стратегії: підтримання здатності до нанесення першого удару у разі виникнення конфлікту; стримування ядерної агресії; збереження можливості нанесення удару-відплати; подальша орієнтація на доктрину «мінімального ядерного стримування»; збереження принципу «навмисної невизначеності» у питаннях використання ядерної зброї; виконання безпекових і оборонних обов'язків союзників по НАТО; збереження за Королівством статусу незалежного центру прийняття політичних рішень. Також було сформульовано три групи ядерних ризиків: повторне виникнення масштабної ядерної загрози; поява нових держав, які мають ядерну зброю; терористична діяльність, спонсорована державами [17]. Лейбористи визначили чотири сфери, на яких фокусувалось ядерне стримування: стримування агресії проти життєво важливих інтересів Великобританії чи союзників по НАТО; стримування агресії з боку «нових ядерних держав» та «держав-ізгоїв»; стримування терористів, спонсорованих державами; загальне «залишкове» стримування для збереження миру і стабільності у світі [15, с. 94].

Паралельно із цим документом тогочасні британські науковці виділили п'ять рівнів ядерних небезпек, а саме: розповсюдження ядерної зброї у державах із фундаменталістською чи агресивною ідеологією; регіональне суперництво та ескалація конфлікту між двома державами, які володіють ядерними потенціалами; продаж ядерної зброї або

компонентів для її виготовлення на чорному ринку; переоцінка ядерної зброї як засобу ведення політики державами з тиранічними режимами; поширення доктрини ядерного випередження, що могло призвести до випадкового чи навмисного використання ядерної зброї [3, с. 11]. З огляду на це, було виділено п'ять базових принципів британського ядерного стримування: запобігання нападу із використанням ядерної зброї; збереження мінімальної кількості зарядів, необхідних для цілей стримування; дотримання політики навмисної невизначеності в питаннях точної кількості, місця дислокації та характеру ядерних сил стримування; забезпечення британським ядерним стримуванням підтримки колективної безпеки Євро-Атлантичного регіону; створення незалежного центру прийняття рішень із питань ядерного стримування для зміцнення обопільного стримуючого ефекту союзних ядерних сил [17].

Істотним фактором британської ядерної доктрини стало продовження курсу на скорочення ядерного озброєння. «Біла книга» 2006 р. знижувала планку кількості оперативно розгорнутих боеголовок на 20%. Уже у 2008 р. тодішній прем'єр Г. Браун оголосив про його виконання. Так, кількість активних боезарядів Великобританії стала налічувати 160 одиниць. Згідно із заявою очільника уряду Сполучене Королівство володіло найменшим ядерним боезапасом з-поміж п'яти держав «ядерного клубу». На долю країни припадає лише 1% загальносвітового арсеналу ядерного озброєння [12, с. 12].

Після виходу у 2006 р. документа «Майбутнє ядерного стримування Сполученого Королівства» в британському суспільстві розпочалися публічні дебати з приводу доцільності збереження ядерної зброї. Лейтмотивом розвою цієї полеміки стало твердження, що Великобританія повинна розглянути питання про те, чи залишиться ядерне стримування необхідним у сучасних умовах [22, с. 25]. О. Фененко наводить такі аргументи на користь роззброєння: наявність ядерних гарантій США, відсутність фактів використання ядерних зарядів у війнах та небезпека терористичних атак на об'єкти військової ядерної інфраструктури. У 2007 р. полеміку продовжила британський міністр закордонних справ М. Беккетт, підтримавши ідею «глобального нуля» та висунувши власну концепцію Британії як «лабораторії із роззброєння» [13, с. 81]. Іншим фактором, який суттєво впливав на полеміку щодо повної відмови від ядерної зброї, стали часові рамки. За різними даними час, який потрібен на розробку нового типу субмарини-носія для боеголовок, складає близько 15 років, а термін її служби – 25 років. Відповідно, через 10 років після введення на озброєння субмарини нового покоління потрібно починати розробку наступної моделі. У зв'язку із цим Великобританія повинна прийняти рішення про долю субмарин та ядерних зарядів до 2010 р. [18, с. 71].

Офіційна позиція з приводу публічних дебатов була висловлена Т. Блером під час його виступу в парламенті у грудні 2006 р. Очільник уряду підкреслив, що було б нерозумно і навіть небезпечно для Британії відмовитися від ядерної зброї. Натомість він запропонував план, який передбачав виділення у найближчі роки 14 млрд. фунтів стерлінгів для повного оновлення суден класу «Венгард». Варто наголосити на тому, що більш детальний план з'явився уже у 2010 р. після приходу до влади коаліційного уряду на чолі з Д. Кемероном [10].

У дискусії брали участь широкі кола британської громадськості. Проявами цього стала низка статей у провідних періодичних виданнях країни. Найбільш показовою є публікація під заголовком «Ядерна зброя та Великобританія: питання і відповіді» («Q&A: Nuclear weapons and the UK»), яка з'явилася у 2007 р. у «The Guardian». Читачі знайомилися із ключовими положеннями британської ядерної доктрини та основними якісними і кількісними параметрами системи ядерного стримування. Автори публікації ставили

питання: «А чи є необхідність у системі «Трайидент»?». Відповідь була однозначною: система ядерного стримування Британії була корисною у часи «холодної війни». Із руйнацією біполярної системи міжнародних відносин зник головний стратегічний ворог в особі СРСР, на якого була спрямована ядерна зброя. Щоправда, заради об'єктивності прихильників ядерної модернізації твердили, що акти атомної агресії можливі з боку Північної Кореї та Ірану[4].

Апогей публічних дискусій припав на 2009 р. Через усі публікації «червоною ниткою» проходили два ключових пункти: доцільність збереження Британією ядерного статусу в XXI ст. та сума витрат на оновлення ядерного комплексу. Наприклад, Н. Клегг, лідер ліберальних демократів, в інтерв'ю журналістам видання «The Guardian» наводить суму, яка необхідна для повної модернізації комплексу субмарин «Венгард». За його словами, експертна оцінка кошторису цього комплексу заходів коливається між 97,4 та 104,2 млрд. фунтів стерлінгів, що становить від 9,97 до 10,97% всього оборонного бюджету країни. Політик наголошував: «Ми просто повинні сказати відверто, що нам необхідно рухатись далі і шукати інші альтернативи ядерній зброї». Обґрунтовуючи свою позицію, Н. Клегг в інтерв'ю виданню «The Telegraph» додав: «Світ змінився, обставини змінилися, і ми повинні змінюватися разом із ними». Основний аргумент проти збереження ядерного статусу полягав, за словами політика, у дороговизні модернізації субмарин [5; с. 6].

Інші публікації видання знову загострювали увагу аудиторії на тому факті, що уряд Т. Блера у 2006 р. занизив передбачувану вартість оновлення ядерних сил країни та оприлюднювали експертні оцінки із пошуку інших альтернатив наявній ядерній зброї [7; 8].

Отже, починаючи із 40-х рр. XX ст. Великобританія розпочала роботи у галузі розробки ядерної зброї. Протягом наступних років країна отримала статус ядерної та продовжила модернізацію цього військового сегменту. Подальше вдосконалення та напрацювання у царині ядерної сфери були здійснені завдяки тісній співпраці із оборонним комплексом США у рамках «особливих відносин» двох держав. Як результат, Сполучене Королівство отримало від Вашингтона ядерні системи «Поляріс» і «Трайидент». Після завершення біполярного періоду у міжнародних відносинах світова спільнота загалом та Великобританія зокрема зіткнулися із низкою оборонних викликів. Чільне місце у їх структурі займало питання поширення ядерної зброї та підготовка сил ядерного стримування. Протягом досліджуваного нами періоду консервативний та лейбористський уряди випустили низку оборонних документів, які вносили зміни, крім усього іншого, і до царини ядерної оборони. До них можна віднести такі: «Можливості для змін» 1990 р., «Заява щодо оцінки оборони» 1994 р., «Стратегічна оборонна програма» 1998 р., «Майбутнє ядерного стримування Сполученого Королівства» 2006 р. Серед нововведень у ядерній доктрині ми можемо зазначити такі: введення положення про «мінімальне ядерне стримування», розробка принципу постійного стримування на морі, переосмислення термінів «субстратегічний удар» та «субстратегічні цілі», проведення курсу на кількісне скорочення ядерного озброєння, дотримання принципу «навмисної невизначеності» у питаннях використання ядерної зброї.

Список використаної літератури:

1. Norris R. British nuclear forces, 2005 / R. Norris, H. Kristensen // Bulletin of the Atomic Scientists. – 2005. – Vol. 61. – Issue 6. – P. 77–79.
2. Norris R. British nuclear forces, 2001 / R. Norris, W. Arkin, H. Kristensen, J. Handler // Bulletin of the Atomic Scientists. – 2001. – Vol. 57. – Issue 6. – P. 78–79.
3. Johnson R. Worse than Irrelevant? British Nuclear Weapons in the 21-st Century / R. Johnson, N. Butler, S. Pullinger. – London : Acronym Institute for Disarmament Diplomacy, 2006. – 77 p.

4. Weaver M. Q&A: Nuclear weapons and the UK / M. Weaver, M. Tempest // The Guardian. – 2007. – 14 March [Electronic resource]. – Access mode : <https://www.theguardian.com/politics/2007/mar/14/immigrationpolicy.nuclear>.
5. Wintour P. Nick Clegg says Lib Dems won't replace Trident because world has moved on / P. Wintour, N. Watt // The Guardian. – 2009. – 16 June [Electronic resource]. – Access mode : <https://www.theguardian.com/politics/2009/jun/16/trident-liberal-democrats-nick-clegg>.
6. Wardrop M. Trident nuclear deterrent should be scrapped, says Nick Clegg / M. Wardrop // The Telegraph. – 2009. – 17 June [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.telegraph.co.uk/news/uknews/defence/5554410/Trident-nuclear-deterrent-should-be-scrapped-says-Nick-Clegg.html>.
7. Hennessy P. Trident nuclear deterrent replacement under review / P. Hennessy // The Telegraph. – 2009. – 27 June [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.telegraph.co.uk/news/uknews/defence/5661301/Trident-nuclear-deterrent-replacement-under-review.html>.
8. Think-tank calls on Government to review Trident // The Telegraph. – 2009. – 30 June [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.telegraph.co.uk/news/uknews/defence/5693874/Think-tank-calls-on-Government-to-review-Trident.html>.
9. Великобритания: эпоха реформ / [А.А. Громыко, Л.О. Бабынина, Н.К. Капитонова и др.] ; под ред. А.А. Громыко. – Москва : Издательство «Весь мир», 2007. – 536 с.
10. Есин В. Ядерная стратегия Великобритании / В. Есин // Военно-промышленный курьер. – 2013. – №4 (472) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://vpk-news.ru/print/articles/14212>.
11. Андреева Т. Безопасность Западной Европы и независимые ядерные силы Великобритании и Франции / Т. Андреева // Мировая экономика и международные отношения. – 2004. – № 1. – С. 51–61.
12. Целицкий С. Ядерная доктрина и планы модернизации стратегических ядерных сил Великобритании / С. Целицкий // Зарубежное военное обозрение. – 2010. – № 5. – С. 11–14.
13. Фененко А. Современные концепции ядерного сдерживания / А. Фененко // Международные процессы. – 2012. – Том 10. – № 29. – С. 68–87.
14. Яковенко Н.А. Велика Британія в сучасній системі міжнародних відносин: заявка на європейське лідерство / Н.А. Яковенко. – Київ : Науковий світ, 2003. – 227 с.
15. Калачова О.О. Особливості ядерної політики Великобританії на сучасному етапі / О.О. Калачова // Наукові праці. Політологія. – 2015. – Вип. 248. – Том 260. – С. 93–97.
16. Маслов В. Ядерное оружие Великобритании. Часть 1. История / В. Маслов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://doskado.ru/load/7-1-0-107..>
17. Общая характеристика ядерных сил Великобритании [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.pircenter.org/static/obschaya-harakteristika-yadernyh-sil-velikobritanii>.
18. Ядерное оружие после «холодной войны» / Под ред. А.Абратова и В. Дворкина; Моск. Центр Карнеги. – Москва : «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2006. – 560 с.
19. Statement on the Defence Estimates. – London : HMSO, 1994. – 110 p.
20. UK Strategic Defence Review. – London : HMSO, 1998 [Electronic resource]. – Access mode : http://archives.livreblancdefenseetsecurite.gouv.fr/2008/IMG/pdf/sdr1998_complete.pdf.
21. Маслов В. Ядерное оружие Великобритании. Часть 2. Современность / В. Маслов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://doskado.ru/load/7-1-0-108>.
22. The Future of the United Kingdom's Nuclear Deterrent. – London : HMSO, – 2006. – 39 p.

**NUCLEAR POLICY IN THE UNITED KINGDOM
IN POSTBIPOLAR PERIOD (1990–2010)**

Pavlo Polishchuk

*Donetsk National University named after Vasyl Stus,
Faculty of History, Department of International Relations and Foreign Policy
600-Year Anniversary Str., 21, 21000, Vinnytsya, Ukraine*

The article investigates the scientific achievements of the nuclear policy of Great Britain in 1990–2010 from the viewpoint of foreign and domestic historiography. Basing on the use of new sources the article analyzes history of acquiring of the nuclear status of Great Britain and the membership in the “club of nuclear powers”, geopolitical changes at the end of the Cold War and new security threats in the nuclear field. The technical component of the British nuclear capabilities is characterized in the context of the “special relationships” with the United States and the nature, content, principles and doctrine for nuclear transformation during the period of government of J. Major, T. Blair and G. Brown. A special place is given to the public debate about complete nuclear disarmament of Great Britain

Key words: the United Kingdom, J. Major, nuclear policy, “Strategic Defense Program”, the doctrine of “minimum nuclear deterrent”, T. Blair, “Trident”, Gordon Brown.